

O fonološkim i morfološkim osobitostima Habelićeva *Zrcala Marijanskoga* (1662)

Boris Kuzmić

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

bkuzmic@ffzg.hr

Abstract

This article analyses the phonological and morphological features of Juraj Habelić's (1609–1678) work *Zrczalo Marianzko* (1662) in order to demonstrate that its language is predominantly based on the literary Croatian Kajkavian dialect. Moreover, the author sheds light on the impact of Štokavian and Čakavian authors on Habelić's language. Special attention is paid to those language features which can be viewed as Kajkavian, but which were included in the body of literary Kajkavian as a whole at a time when the Kajkavian literary tradition still existed. The study shows that there were non-Kajkavian elements at a phonological level, such as the reflex of *šva*, denotation of syllabic *r* as *ar*, reflex of **d'* as *đ*, and the actualization of the Second Palatalisation of velars. As for morphology, the following features are encountered: voc. sg. m. - *e*, the interrogative-relative pronoun *što* including its derivatives, the use of the future tense, and the particle *neka* in the imperative 3. pers. sg. Of the overall Kajkavian dialectal features throughout its existence as a literary tradition, other divergences are also encountered: the change of *e* >, o loss of the negative form of the verb *moći* in 1. pers. pl., the forms of the numerals *štiri* and *dvajseti*, and the short, contracted forms of the perfective present tense form of the auxiliary verb *biti*.

1. Uvod

Juraj Habelić (1609–1678) hrvatski je isusovac, moralistički pisac i najstariji kajkavski leksikograf. Hrvatsku je književnost posebno obogatio trima značajnim djelima, su – *Zrcalo Marijansko* (1662), *Dikcionar ili reči slovenske* (1670) i *Prvi oca našega Adama greh* (1674). Spomenuti *Dikcionar* najstariji je tiskani rječnik s natuknicama koje pripadaju kajkavskome hrvatskom književnom jeziku. Riječ je o hrvatsko-latinskome džepnom rječniku koji je služio školskome uzrastu u prevođenju hrvatskoga jezika na latinski. Izdan je u Grazu, a sadrži oko 12 000 riječi i frazema protumačenih latinskim izrazima. Kao vrela za upoznavanje kulturne povijesti zanimljiva su mu religiozno-moralna djela *Zrcalo Marijansko* i *Prvi oca našega Adama greh*, u kojima upozorava na poroke svoga vremena.

Zrcalo Marijansko tiskano je 1662. u Grazu u tiskari Ferencza Widmanstettera. Djelo je posvećeno grofu Nikoli Erdidyju od Monyorókeréka, poznatom neprijatelju kuće Zrinskih, kasnijemu hrvatskome banu iz 1670., odnosno 1680–1693. Provodna tema *Zrcala Marijanskoga* jest štovanje Blažene Djevice Marije s ciljem razlaganja raznih pojava u društvu onoga vremena i čovjekova odnosa prema njima kako bi ga se navelo na pobožan, pošten, skroman i umjeren život. Sastoji se od sedam glavnih dijelova: *Od svetosti*, *Od razuma i pameti*, *Od sveckoga bogactva*, *Od telovnog zdravlja*, *Od lepote*, *Od jakosti*, *Od dobroga i poštenoga glasa*. Iako brojni istraživači Habelićeva književnog opusa *Zrcalo Marijansko* smatraju kompilacijom, tek je u sedamdesetim godinama prošlog stoljeća filolog Ivan Fuček uspio dokazati Habelićevu teološku izvornost djelu (Fuček 1971: 175–196), a u novije vrijeme kajkavolog Franjo Pajur (2008: 49–66). *Zrcalo Marijansko* ima 587 stranica, a čuva se u Zagrebu u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici pod signaturom R II D – 16° – 27.

Godine 2009. u Vukovini i Velikoj Gorici upriličen je znanstveni skup i tiskan pretisak Habelićeva djela povodom njegove četiristote obljetnice rođenja. Pretisci su u današnje vrijeme vrlo važni poput digitalizacije starih knjiga jer na taj se način čitatelj brže, lakše i jednostavnije upoznaje sa starom knjigom u originalu zaobilazeći proceduru naručivanja u arhivima. Dostupnost originala, a ipak se radi o petstotinjak i više stranica, potakla me na istraživanje Habelićeva jezika koji dosad na primjeru *Zrcala Marijanskoga* nije do kraja obrađen baš upravo zbog svoje opsežnosti i(li) mogućega dugotrajnog boravka u arhivu. Kompletan uvid u tekst dobra je podloga za moguću usporedbu s dosadašnjim istraživačima Habelićeva jezika koji su svoja istraživanja pretežito temeljili na izboru iz njegova djela.

Jedan od prvih istraživača jezika *Zrcala Marijanskoga* velikan je i otac hrvatske filologije, profesor Vatroslav Jagić. On je pretežito želio pokazati stilski domat Habelićeva jezika i predstaviti tip jezika koji se na čitavom kajkavskom prostoru

nije govorio (Jagić 1910: 529–553). U drugome dijelu rada Jagić je predočio sinkronijski pregled morfologije samoga djela.

Kasnije se tek u sedamdesetim godinama prošloga stoljeća, u radovima hrvatskih filologa Antuna Šojata, Zlatka Vinca i Josipa Vončine, javljaju prilozi o Habelićevu jeziku. O jeziku *Zrcala Marijanskoga* Vinca između ostaloga kaže: „Habelić piše živim, slikovitim i bogatim jezikom, uglavnom zagrebačkim kajkavskim govorom, ali se u njegovim djelima, pogotovo u *Zrcalu Marijanskom* (1662.), opažaju elementi iz drugih naših narječja. To je razumljivo ako uzmemo u obzir da je on svoja djela namijenio ne samo kajkavcima nego i čakavcima i štokavcima južno i jugozapadno od Save i Kupe.“ (Vince 1978: 34).

O najosnovnijim fonološkim i morfološkim osobitostima u Habelićevu djelu u novije je vrijeme pisao i Alojz Jembrih ističući da će tek sada, nakon pretiska *Zrcala Marijanskoga*, biti moguće jezik toga djela detaljno proučiti (Jembrih 2009: 81).

U radu ću nastojati oprimjeriti Vinceovu tezu o izgrađivanju kajkavskoga književnog jezika s elementima štokavskoga s obzirom da je Habelić nastojao svoja djela širiti na svekoliku hrvatsku čitalačku publiku. Isto tako, gdje god je moguće utvrditi kajkavske dijalektizme koji nisu ušli u korpus kajkavskoga književnog jezika, pokazat će se ovim radom i na kraju navesti u zaključku.

Budući da primjere navodim prema stanju u izvorniku, držim da je zbog lakšega snalaženja i bolje razumljivosti teksta potrebno učiniti kratak odnos između grafema i fonema. Ne navodim sve odnose nego samo one gdje je otežana razumljivost teksta. Foneme navodim unutar kosih zagrada: a) jednografemski odnos – i /i, j/, s /s, š, ž/, u /u, v/, r /r, š, ž/, x /kš/, w /vu/, y /j/, z/c, s, z/; b) dvografemski odnos: ch /č/, cz /c/, gj /đ/, gy /đ/, ly /Ġ/, ny /ń/, fz /s/, ff /š/, th /t/. Brojevi kod primjera označavaju redni broj stranice u izvorniku.

2. Fonološke osobitosti

Budući da se radi o kajkavskome tekstu, redoviti je refleks *šva* > *e*. U tekstu ima čitav niz primjera za navedenu pojavu, a ovdje izdvajam samo neke primjere: *den* 415, *dusen* 2, *menye* 22, *muder* 21, *napredek* 9, *nistarmenye* 362, *otecz* 9, *potemnelo* 19, *tenki* 14, *vezda* 7 i dr. Sekundarno *šva* > *e* također je zastupljeno brojnim potvrdama, npr. *jezsem* 2, *naffel* 14, *rekel* 2, *fzem* 14 i dr.

Refleks *šva* > *a* potvrđuje se u imenica *dan* 403, 405 415, *mafnik* 12, 448, pridjeva *kerhak* 291 i priloga *naymany* 153, *nistarmenye* 19, 51, 53, 157, 472. Po svojoj čestotnosti oblik *nistarmenye* gotovo je izjednačen s oblikom *nistarmenye*. Sekundarno *šva* > *a* vrlo je rijetko, npr. *mogal* 264, *rekal* 345. Valja naglasiti da gotovo svi primjeri s refleksom *a* mogu imati i ekavski refleks, npr. *den*

2, *mefnika* 574, *menye* 22, *niftarmenye* 87, 362, 521, *rekel* 2. U tekstu je potvrđen množinski oblik *pfzi* 151, a ne *pefzi*. Refleks *a* osobina je štokavskoga i čakavskoga književnog jezika (Lukežić 2012:137).

Refleks *šva* > *u* potvrđuje se u pridjevu *vuzmeni* i prijedlogu *vu*, npr. *vuzmene* 421, *vuzmeno* 421, *vu Czarigradu* 457, *vu nye* 460, *vu tom* 505 i dr.

Ekavski refleks *jata*, koji je pretežit, potvrđuje se u predmetku, npr. *nefzi* 38, *nefzu* 6, *nema* 1, *nemali* 2, korijenu, npr. *devicze* 3, *tela* 4, *ureme* 92, *veruju* 95, *zmeffane* 95, *zuezdami* 93 i dometku, npr. *profzti mene* 8, *k britke muke* 16, *k devicze Marie* 10, *k fzebe* 8, *po fzebe* 526, *rozumela* 88, *ufzegdar* 14.

Ikavski refleks *jata* potvrđuje se isključivo u korijenu imenica *divoikami* 130, *divoike* 116, 330, *divojachtuu* 114, *szinokose* 93, 111, pridjeva *divojachke* 19, *divojachku* 99, glagola *iztira* 107, *potira* 208, *pretira* 208, *tira* 35, 100, glagolskih pridjeva trpnih *pretirana* 126, *pretirani* 423 i priloga *liztor* 124, *szim* 89, *szimo* 144, 231

Korijeni s dvostrukim refleksom jesu imenica *fzeno* 117 / *fzino* (samo u složenici *sinokoša*) 93, 111 i prilog *leztor* 4, 119, 149, 462 / *liztor* 124, 502. Gospino ime uvijek ima ekavski refleks, a sve druge izvedenice od korijena *děv-* redovito ikavski refleks.

Refleks prednjojezičnoga samoglasnika **ę* uvijek je *e*, npr. *jezikom* 397, *kneza* 111, *mefzeczem* 93, *noge* 493, *nofzechy* 531, *priel* 12, *prieli* 46, *prieti* 560, *uzemi* 99.

Slogotvorno *l* izjednačilo se s refleksom *Nj* > *u*, npr. *duguvanya* 1, *puk* 147, *puna* 20, *fzunchenoga* 11, *fzuze* 507, *vuka* 15, *zamuchati* 520, *fuhko* 40; *chifztochu* 12, *iefzu* 1, *kud* 12, *mucheniki* 26, *odkud* 492, *fzudcze* 19, *vu wtrobu* 88. Jedini leksem s refleksom *o* jest imenica *sobota*, npr. *sobote* 421, *fzobotu* 490.

Slogotvorno *r* redovito se označava kao *er*, npr. *cheternyu* 6, *kerfcheniki* 4, *milofzerdnozt* 502, *ternacze* 93, *terfziti* 504, *zerczalo* 9. Samo u jednom primjeru nalazim potvrdu s *ar*, npr. *naiparuo* 118. Taj način bilježenja svojstven je štokavskome i čakavskom književnom jeziku (Lukežić 2012:174).

Stežanje samoglasnika nalazim samo u oblicima upitno-odnosne zamjenice *ki*, *ka*, *ko* (nikada *koji*, *koja*, *koje*), npr. *ka* 14, 21, 22, *ki* 2, 7, 14, 22, 92, 93, 97, *ku* 15, 16, 18, *kum* 126.

Nestegnuti oblici zamjenica u tekstu su redoviti, npr. *mojega* 3, 17, 244, 384, *fzuojega* 2, 16, *fzuoyega* 19, 95, *tuojega* 101, 191, *fzuoyemu* 1, *mojem* 114.

Od samoglasničkih promjena valja istaknuti čestu promjenu *o* > *u*, npr. *hrasztuvoga* 467 (ali: *hrasztova* 500), *kuliko* 464, *nafzleduvati* 11, *nekuliko* 198, *putovala* 213, *raduvati* 49, *fztanuvati* 15, *tulikay* 1, *tuliko* 10; *o* > *e*, npr. *preyde* 44, *preide* 248, *preklete* 299, *prekleti* 289 (ali: *prokletoga* 411, *prokleteh* 299). Rijetko se potvrđuje promjena *o* > *a*, npr. *paszluftati* 225. Promjena *o* > *e* kajkavski je dijalektizam, tj. ona nije ušla u kajkavski književni jezik u cjelini i u čitavu njegovu trajanju (Šojat 2009:11).

U tekstu nalazim česte potvrde za gubljenje samoglasnika u završnome slogu riječi, npr. *kak* 13, 14, 200, *ovak* 10, 15, 98, 476, 460, 502, *rad* 12, *szim* 89, *tak* 13, 204. U primjeru *fzimo* 144, 231 završno se *-o* čuva, ali to je rijetka pojava u čitavu tekstu.

Često se gubi i početno *i-* u primjerima: *zpovedi* 293, *zpovednika* 498, *zgovoril* 286, *zgovoriti* 79, *zgubiti* 79, *zgubil* 99, *zide* 77, *zrechi* 79. Rjeđe se čuva, npr. *Izebral* 527, 581, *izhoda* 346, *izhodnoga* 401.

U posvojnoj zamjenici *nyegov* relativno često gubi se *o* iz sufiksa *-ov*, npr. *nyegue* 511, 537, 570, *nyeguem* 131, *nyeguemi* 547, *nyeguoga* 556, *nyeguuum* 578 (ali: *nyegova* 559, *nyegove* 547, *nyegovi* 529, *nyegovom* 539, 562).

Refleks glasa **t`* uvijek je *č* (u pismu *ch*), npr. *hlepechi* 35, *kchere* 129, 493, *narekuiuch* 23, *viŕzechega* 17.

Refleks glasa **d`* je *đ* (u pismu *gj* ili *gy*), npr. *angjelmi* 10, *izhagya* 338, *razregyenyu* 21, *rogyak* 16, *vigymo* 3, *vigjenye* 5, *zmeŕgy* 6, *fegya* 255, ili rjeđe *j* (u pismu *j* ili *y*), npr. *gloyu* 35, *izhaja* 339, *tuye* 32, *tuje* 250, *seine* 29, *seini* 28, *seju* 122. One riječi s refleksom *j* u pravilu mogu imati i refleks *đ*. Refleks *đ* osobina je štokavskoga i čakavskoga književnog jezika (Lukežić 2012: 289).

Refleks skupa **st`* redovito je *šč* (u pismu *fch*), npr. *dopuschenya* 9, *dopuschenyem* 280, 496, *kerŕchenik* 1, *prepuŕŕcha* 5, *profchenya* 493.

Sekundarni skup *tj* ne sljubljuje se u glas *č*, npr. *czuetjem* 93, 122, *mudrozŕtjum* 95, *pametjum* 461, *prijetja* 401, *tretia* 102, *uzetje* 391. Isto tako ne dolazi do promjene skupova *bj / pj / vj* u *blj / plj / vlj*, npr. *ŕibjem* 343, *kopjem* 217, *diujemu* 490, *dreujem* 93, *lyubaujum* 116, *zdravia* 151, *zdrauja* 151. U primjeru *grozdie* 308 također ne dolazi do sekundarne jotacije.

U sljedećim primjerima ne provodi se premetanje glasa *j* u skupovima *jt* i *jd*, specifičnima za prefigurane oblike glagola *iti*, npr. *doyti* 78, 372, *poiti* 372, *naydemo* 15, *naydu* 203, *poide* 8, *preyde* 524.

Glas *Ĝ* u većini se primjera nije depalatalizirao, npr. *kralya* 2, *kralyiczu* 26, *lyubau* 19, *lyublieni* 32, *lyudem* 6, *lyudi* 1, *lyuczŕtua* 383, *marlyivo* 160, 168, 172, *miŕlyenya* 176, *nevolyen* 7, *oŕztaulyeno* 22, *premiŕliavali* 85, *zkerblyivo* 243, *fzrameslyivozti* 187, *zemlye* 124. Sljedeći primjeri govore u prilog depalatalizaciji glasa *Ĝ*: *daresliuoŕzti* 3, *kraliczum* 28, *lyubleni* 18, *luczŕkoga* 339, *marliuo* 5, *miŕlenya* 185, *pozdrauleny* 89, *fzrameŕlivofzti* 10. Primjeri sa sufiksima *-ljiv*, *-ljivost*, *-ljen*, *-ljenje* i korijenima *kralj-* i *ljud-* mogu imati *l* i *Ĝ*. Primjeri sa sufiksom *-tel* i leksemi *postelica* i *pluska* nikada ne dolaze s *Ĝ*, npr. *kerŕztitel* 16, *nepriatelom* 173, *odkupitel* 214, *pluzku* 521, *pozteliczu* 141, *priatel* 97, *priateli* 375, *priatelicza* 135, *fztuoritelu* 1.

Suglasnik *ń* rijetko se depalatalizira, npr. *knige* 273, *knificze* 273, *f nym* 31, ali: *knyige* 397, 399, 520, *knyificz* 397, *knyificze* 520, *fnyim* 558.

Suglasnik *h* uvijek se čuva, npr. *hital* 104, *hoches* 97, *hotel* 121, *hoteuffi* 404, *hteli* 96, *oŕzmehavali* 96, *fziromah* 124, *fzuoŕjeh* 234.

Suglasnik *l* redovito se čuva na kraju riječi, npr. *htel* 14, *odurachal* 95, *pekel* 19, *raunal* 97, *zel* 332.

Protetsko *v* potvrđuje se u primjerima: *vuchenik* 17, *vuchitelou* 531, *vudrila* 51, *uugoden* 16, *vufzta* 23, *vutrobe* 31.

Protetsko *h* potvrđuje se u primjerima: *Harapi* 174, *harapfzki* 45.

Navesci se potvrđuju u primjerima: *yeduay* 266, 564, *kayti* 336, *kakti* 566.

Čuva se staro stanje u početnim suglasničkim skupovima *čl-*, *čr-*, *vs-*, npr. *chlovek* 2, *chloveka* 534, *chlovechje* 22; *cherue* 50, *chreva* 451; *poufzud* 79, *ufzake* 79, *ufzaki* 10, *ufzeudily* 526.

Promjene *čt > št*, *ds > c*, *gk > hk*, *kk > hk*, *kt > ht*, *mn > vn*, *ts > c*, *vl > l*, *vn > n*, *vr > r*, *vs > s* i *vz > z* nalazim u primjerima: *ftela* 113; *gozpoczkeh* 29, *lyucztao* 32, *luczku* 99; *lehko* 84; *mehkeh* 117; *nohtmi* 20; *unoge* 457, 520, *unogeh* 175, *unogi* 9; *bogacztua* 102, *proklecztvo* 402, *fzuetczkoga* 102; *lafzi* 132, *lafztovite* 106, *laztovitu* 518, *oblada* 189; *nuter* 190 (ali: *unuter* 540, *unuternya* 191); *chetertek* 133; *kralyeztuo* 460 (ali: *kralyeuzkom* 460, 502), *zta* 420; *zdehnu* 522, *zdihavaymo* 465, *zdihavala* 18, *zdihavajuch* 22, *zrok* 336, *zroki* 21

Nema promjene *tm > km*, npr. *tmiczu* 30.

U primjerima *morye* 45, *morju* 145, *nagovarjal* 538, *odgovaria* 15, *odgovarjati* 69, *pokuarjeno* 79, *fztuoriena* 21, *ztuorjened* 82, *zorja* 435 iz *r* izlučena je palatalnost kao dodatno *j*.

Rotacizam nalazimo u primjerima: *ar* 11, *goder* 4, 507, *more* 14, *morem* 17, *nigdar* 19, *nigdor* 5, *nifstar* 9. Zanimjani oblici glagola *moći* uglavnom čuvaju samoglasnik *o*, npr. *ne morem* 539, *ne moremo* 520, a samo jednom potvrđuje se oblik *nemremo* 309. Posljednji je primjer kajkavski dijalektizam koji nije ušao u kajkavski književni jezik u cjelini i u čitavu njegovu trajanju (Šojat 2009:74).

Druga palatalizacija uglavnom se ne provodi, npr. *grehi* 37, *hudodelniki* 289, *fziromahi* 103, *tefaki* 103, *vragi* 26, *vucheniki* 19, *zroki* 21. Ona se provodi samo u imperativu glagola čija infinitivna osnova završava suglasnikom *k* ili u nominativu množine imenice *kerfchenik*, npr. *obleczete* 45, *reczemo* 26, *reczi* 32; *kerfcheniczi* 289, 472, ali: *kerfcheniki* 4. Provođenje druge palatalizacije obično pripisujemo štokavskome i čakavskome književnom jeziku.

Jednačenje po zvučnosti u sandhi-položaju: *g drevu* 17, *g druge* 220.

Jednačenje po mjestu tvorbe: *obrambu* 22, 460.

Jednačenje po mjestu tvorbe u sandhi-položaju provodi se u primjerima: *f nym* 31, 100, 124, *fnyim* 558, *fnyum* 161, 264, *fnyimi* 117.

3. Morfološke osobitosti

U imenica m. i sr. roda u L jd. potvrđuje se mlađi nastavak -u, npr. vu broju 5, u duhu 16, u priztrofku 15, na dalkom putu 16, u nebezkom raju 4, u duhounom duguvanju 9, u ferczu 11, u telu 6, u fkurom onom uremenu 19, u falofznom uremenu 15. Jedini primjeri gdje se potvrđuje stari nastavak -e bivših n-osnova m. i sr. roda nalazim u imenica den i vreme, npr. vu dne 188; u vezelom vremene 14. U imenica m. roda u V jd. potvrđuju se nastavci -o i -e, npr. o kerſchenik 43, o nazlobnik 89, o putnik 107, o ſzinek 18, Boſe 8, moy brate 65, moy chloveche 51, Gozpone 1, moy ſziromaffe 127, otidi ztarche 97, moy batrivi viteſe 210. Nastavak -o je pretežit, a -e je Habelić „uvezao“ iz drugih dvaju hrvatskih narječja – ſtokavskoga i čakavskoga. U imenica m. i sr. roda u I jd. potvrđuju se nastavci -om/-em, npr. ſztuoritelom 4, terbuhom 78, drevom 18, brojem 10, tovaruſſem 508, ternyem 17. Imenica put ima oba nastavka, s time što je češći stariji nastavak, npr. putem 396, 398, 553, 100, putom 521.

Kratka množina redovito se čuva, npr. *biki* 212, *dare* 88, *kralyi* 24, *otczy* 11, *popi* 278, *riſzi* 212, *szini* 122, *vuke* 16. Imenica *poganin* u množini čuva proširenu osnovu, npr. *poganine* 16, *poganini* 119. Imenice *nebo* i *vuho* redovito imaju dugu množinu, npr. *nebeſza* 586, *uuffeſz* 46, *vuffeſzi* 491, *uuffeſzom* 46. U G mn. imenica m. roda potvrđuje se najčešći nastavak -ov/-ev, npr. *darou* 10, *dobichkou* 2, *greffnikov* 38, *talentumou* 1, *miſſeu* 35, *otzeu* 8, *ſzuetczeu* 121. Rijetki su nastavci -o i -i, potvrđeni u primjerima *penez* 108, *lyudi* 4, 5. U G mn. imenica sr. roda čuva se stari nastavak -o, npr. *dobreh del* 8, *od ſzeh dob* 3, *unogo leth* 5. Nastavak -i nalazim samo u primjerima *urachtui* 571 i *znamenii* 572. U D mn. imenica m. roda čuvaju se nastavci -om/-em, npr. *nepriatelom* 19, *penezom* 108, *popom* 464, *ſzoldatom* 45, *lyudem* 6, 28. U A mn. imenica m. roda čuva se stari nastavak -i u svezi s imenicama *gosti* i *ljudi*, ali potvrđuje se češći mlađi nastavak -e postao ujednačavanjem prema palatalnim osnovama, npr. *u gozti* 132, 251, *mlade lyudi* 251, *ufze lyudi* 11, *vuchene lyudi* 84, *plemenite dare* 88, *u velike grehe* 14, *kipe* 505, *luge* 111, *ztupe* 459, *vinograde* 111. U imenica m. i sr. roda u L mn. potvrđuje se nastavak -eh, npr. *u betegeh* 52, *u harczech* 2, *po ufzeh kuteh* 52, *u ofztaleh dobreh deleh* 6, *u dobreh deleh* 7, *na koleneh* 270, *u nebeſzeh* 336. U istih imenica u I mn. potvrđuje se stari nastavak -i, npr. *ſztraſnemi grehi* 5, *nedoſztoinemi imeni* 16, *feleznemi chauli* 17, *polyi* 193, *trauniki* 193, *ternaczi* 193, ali daleko je prošireniji nastavak -mi, poglavito u imenica m. roda, npr. *angjelmi* 10, *apostolmi* 224, *bichmi* 17, *darmi* 3, 48, *jezikmi* 80, *lyudmi* 208, *rogmi* 208, *ſzlapmi* 193, *vertmi* 193, *vinogradmi* 193.

Uz brojevnii kvantifikator *dva* potvrđuju se oblici dvojine, npr. *dva fratra pobofna* 293, *dva golubicha* 118, *dva miſſa* 34, *dva ſztraſſna roga* 46, *dva zroka* 108, *due jezere* 457, *due lete* 387.

U imenica ž. roda bivših *r*-osnova u G jd. čuva se nastavak *-e*, npr. *kchere* 129, 493, *matere* 10, 114. Sve imenice ž. roda imaju isti nastavak i u DL jd., npr. *k britke muke* 16, *k devicze Marie* 10, *k uolye Bofie* 13; *u fzuoje hiše* 15, *u Bosje fzlusbe* 6, *u fzeche i nefzeche* 14, *u vere Jefuffeve* 19. U imenica ž. roda bivših *i*-osnova čuva se stari nastavak *-i*, npr. *nochi* 16, *pobosnofzti* 6-7, *pomochi* 15. U instrumentalu jednine potvrđen je nastavak *-um*, npr. *duffum* 36, *gozpum* 26, *kaftigum* 19, *molituum* 7. U imenica bivših *i*- i *r*-osnova u I jd. potvrđuje se nastavak *-jum*, npr. *pametjum* 88, *pomochjum* 64, *rechium* 10, *fzmertjum* 22, *materium* 28. Rijetki su primjeri za nastavak *-ju*, npr. *z menfu marlyivoztju* 180, *rechyu* 280.

U genitivu množine imenica ž. roda čuva se nastavak *-o*, npr. *kach* 35, *muk* 44, *fzlug i fzlusbenicz* 504, *zur* 284, *zdel* 115. Dativ množine ima potvrde staroga nastavka *-am*, npr. *czirkuam* 5, *fzlusbam* 279, *udoviczam* 115. Isti se nastavak potvrđuje i u imenica bivših *i*-osnova, npr. *zapovedam* 131. U akuzativu množine potvrđuje se mlađi palatalni nastavak, npr. *kraine* 258. U lokativu množine čuva se nastavak *-ah*, npr. *vu oveh knificzah* 3, *u mukah Christuffseveh* 212, *na nogah* 39, *u rukah* 110, *u voyzkah* 28. U imenica bivših *i*-osnova potvrđuju se nastavci *-eh* i *-ih*, npr. *u lafeh* 38, *u tulikeh pogibelnofzti* 34. U instrumentalu množine čuva se nastavak *-ami*, npr. *dobrotami* 18, *jesztuinami* 29, *librami* 110, *nogami* 7, *rukami* 58, *fzueticzami* 9. U imenica bivših *i*-osnova čuva se nastavak *-mi*, npr. *maztmi* 383, *rechmi* 11, 17, *fztuarmi* 12.

Imenica *oči* čuva oblike dvojine, npr. G *posfelenye ochiu* 38, *z ochiu* 486, I *kervavemi ochima* 34, *pred ochima* 9, 39, 183, 186, 199, *fzuojem ochima* 491. U L potvrđuje se množinski nastavak *-ij*, npr. *vu ochij* 152. Rijetko se u I potvrđuju množinski oblici *očem* i *očimi*, npr. *ochem fzuojem* 237, *ochimi mojemi* 356.

Jedini potvrđeni mlađi je oblik lične zamjenice za 1. lice, npr. *ia* 80, 389. Drugi su oblici: DL *mene* 8, 52, 113; I *nad menum* 51, *z menum* 60, 542, *z menu* 385. Za 2. lice jednine izdvaja se: D *k tebe* 12, 111, A *pred te* 349, I *tobum* 7, 18. Za 1. lice množine može se kazati da vjerno čuva staro stanje, npr. D *nam* 23, A *nafz* 31. Od ličnih zamjenica za 3. lice jednine m. roda potvrđuju se oblici: L *pri nyem* 39, *vu nyem* 287, I *f nyim* 558, a za ž. rod oblici D *k nye* 259, 382, *je*, 393, A *ju* 12, 27, 462, I *f nyum* 161, 382. Od ličnih zamjenica za 3. lice množine potvrđuju se oblici: GL *nyih* 3, 15; A *nye* 31, 109, 349, *je* 95, 379; I *f nyimi* 1, *f nyimi* 117.

Povratna zamjenica *se* potvrđena je u D *fzebe* 3, 8, 9, 10 i I *megy fzobum* 542, *nad fzobum* 35, *fz fzobu* 367.

Potvrđeni oblici zamjenica *tə*, *ovə* i *onə* u N jd. jesu: *te* 185, *ou* 31, 237, 279, *ov* 35, 96, *on* 214. Samo jednom potvrđuju se oblici *ta* i *t*, npr. *ta kip* 480, *za t` izti zrok* 338.

Pokazne zamjenice čija osnova završava na *-ov* čuvaju navedeni sufiks, npr. *kakove* 335, *kakovi* 334, *takovi* 347, 537.

Kategorija posvojnosti za 3. lice jednine redovito se izriče genitivom jednine lične zamjenice za ž. rod, npr. *nye verni i pobofni fzluge* 9, *nye fšina* 16, *fzin nye* 18. U drugim slučajevima vrijedi obrnuta situacija – autor redovito rabi zamjenice *njegov* i *njihov*, npr. *mati nyegova* 20, *pot nyegov* 16, *nyegovoga* 96, *angyelom nyegovem* 42, *nyegui pifzczi* 69, *nyihova* 294, 334, *nyihovo* 126, 258.

Upitno-odnosna zamjenica za neživo isključivo je *kaj* i njezine izvedenice, npr. *kay* 2, 6, 28, 87, *kaiti* 125, *nekai* 144, *nikay* 9, 169, *zakay* 85, 124, 168, 169. Ovdje je razvidan utjecaj štokavskoga književnog jezika, tj. Habeličeva tendencija približavanja nekajkavskom čitateljstvu. Zamjenica *što* samostalno se javlja sedam puta: *fsto* 299, 352, 437, 460, 497, 517, 575. Oblik *nešto* češći je u odnosu na oblik *nekaj*, npr. *nešto* 52, 142, 192, 209, 346, 356, 379, 417, 535, a oblici *ništar* / *ništarmanje* / *ništarmenje* vrlo su česti, npr. *nistar* 53, 56, 83, 84, 106, 154, 156, 162, 168, 180, 188, 209, *nistarmenye* 19, 51, 53, 157, 161, 162, 185, 190, 192, *nistarmenye* 44, 78, 84, 87, 157. Valja primijetiti da je oblik *nikaj* u odnosu na *ništar* vrlo rijedak. Genitivni oblik potvrđuje se kao *česa*, lokativni kao *čem*, a instrumentalni kao *čim*: *chefza* 155, *vu chem* 155, *chim* 109, 113, 135.

Nominativ upitno-odnosne zamjenice za živo potvrđuje se u primjerima *gdo* 5, 16, 235, *nigdor* 1, 5.

Valja napomenuti da se paralelno potvrđuju upitno-odnosne zamjenice *ki*, *kteri*, *koteri* i *nekteri*. Primjeri: L jd. *na kom* 18, *u kom* 23, *u kterom* 26, I jd. *kem* 45, 100, *z kum* 40, 126, N mn. *nekteri* 6, G mn. *keh* 112, D mn. *k kem* 112, *kterem* 32, A mn. *kotera* 1, L mn. *u keh* 10, *na ktarih* 206, I mn. *z kemi* 45, 98.

Od specifičnih oblika pridjevsko-zamjeničke nepalatalne sklonidbe izdvajam sljedeće – D jd. ž. roda s nastavkom *-e*, npr. *k britke muke* 16, *u ktare* 206; L jd. m. i sr. roda s nastavkom *-om*: *na dalkom putu* 16, *u kterom* 157, *u skurom onom uremenu* 19, *u duhounom duguvanju* 9; I jd. m. i sr. roda s nastavkom *-em*: *z velikem brojem* 10, *pod krisnem drevom* 18, *ztraffnem debelem terbuhom* 78, *peklenfzkiem plamnem* 110; I jd. ž. roda s nastavkom *-um*: *ovum...prifzpodobnum molituum* 7, *rufnum fzmertium* 17, *drugum kakuum kaftigum* 19, *ovum rechjum* 192; G mn. s nastavkom *-eh*: *drugeh kerschanfzkeh dobrot* 12, *teh apofstolfzkeh rechi* 48, *nektereh drugeh fzuetczeu* 121, *ufzakojachkeh fztraffneh muk* 44; D mn. s nastavkom *-em*: *gladnem i feynem lyudem* 28, *kterem rechem ovo* 32, *ouem* 108, *ovem* 70, *fziromafkem udoviczam* 115; L mn. s nastavkom *-eh*: *u mukah Christuffseveh* 212, *na nekulikeh dukateh* 39, I mn. s nastavkom *-emi*: *malemi rechmi* 11, *angjelmi nebefzkemi* 10, *nyihovemi jezikmi* 80, *fztraffnemi grehi* 5, *megy unogemi drugemi* 12, *ufzemi lyudmi* 7. Množinski nastavci *-ih*, *-im*, *-imi* nikada se ne potvrđuju.

Posvojni pridjevi i zamjenice m. i sr. roda nikada se ne sklanjaju prema imeničnoj sklonidbi, npr. *Herodefevoga* 16, *Jesusevoga* 214, *nyegovoga* 17, 96, *nyegouomu* 13.

Od specifičnih oblika pridjevsko-zamjениčke palatalne sklonidbe izdvajam sljedeće – DL jd. ž. roda s nastavkom *-e*, npr. *k uolye Bofie* 13, *u Bosje fzlusbe* 6, *u fzuoje hife* 15; L jd. sr. roda s nastavkom *-em*, npr. *u fzuojem duhounom duguvanyu* 6, *u tvojem duguvanju* 10; I jd. m. i sr. roda s nastavkom *-em*: *fzojem fztuoritelom* 4, *pred fzuetem tuojem liczem* 7; I jd. ž. roda s nastavkom *-um*: *Bosjum materium* 28, *duffum naffum* 36, *fzuoyum keruyum* 48, *pametjum fzuojum* 88; G mn. s nastavkom *-eh*: *ufzeh Bosjeh fzuetczeu* 8, *od bogou fzuojeh* 25; D mn. s nastavkom *-em*, npr. *fzuoyem fzoldatom* 45; I mn. s nastavkom *-emi*: *bosjemi darmi* 3, *fzuojemi darmi* 48, *fzuoyemi jeziki* 35. Množinski nastavci *-ih*, *-im*, *-imi* nikada se ne potvrđuju.

Komparativ pridjeva iznimno je dobro potvrđen. Tvori se pomoću nastavaka *-ji*, *-eji*, *-eši* i *-ši*, npr. *viffa* 11, *leglye* 14; *beleyi* 174, *obilneje* 21, *plemeniteje* 11, *rufnei* 174; *chifzteffa* 11, *cherneffi* 174, *gizdaveffi* 87, *mudreffi* 72, *razumneffi* 72, *fzueteffa* 12, *vucheneffi* 83, *fuhkese* 18; *glubffi* 69, *jakfi* 103, *lepfi* 174. Najčešći su oblici s nastavcima *-ši* i *-eši*. Komparativi pridjeva *dobar*, *zao*, *malen* i *velik* glase *bolši*, *gorši*, *menši* i *vekši*, npr. *bolsum* 287, *(nai)gorfi* 7, *lepfi* 174, *menfa* 286, *vexi* 9, *vexega* 9. Superlativi se tvore dodavanjem riječce *naj* komparativu pridjeva, npr. *naytefffa* 298, *naydragfega* 300, *naymenfi* 445.

Od kosih oblika glavnih brojeva od 2 do 4 potvrđuju se: G *dueh mefzeczeu* 119, *dueh narodou* 80; G *chetireh krayeu* 34, D *duem gozponnom* 48, D *k trem oltarom* 540, D *chetirem pifzczem* 70; I *megy duemi razboyniki* 217, I *pred tremi dnevi* 295, I *pred chetiremi dnevi* 141. Samo je jedna potvrda dvojninskoga oblika broja oba, npr. D *obema jednako fze je zkazalo* 408. Samo jednom potvrđuje se oblik štiri, a redovito oblik četiri, npr. *ftiri* 152, *chetiri* 18, 34, 70, 141, 203. Oblik štiri kajkavski je dijalektizam koji nije ušao u kajkavski književni jezik u cjelini i u čitavu njegovu trajanju (Šojat 2009: 37). Glavni brojevi od 5 do 9 rijetko se sklanjaju, npr. D *fzedmem pifzczem* 70, L *u fzedemeh letih* 454, I *pred trideszeti i petemi letmi* 204, I *nazochi beffe feztemi drugemi tovaruffi* 280, I *fzuezan fzedmemi filavemi vufmi* 206, I *z deuetemi lekcziama* 524. Redovito se čuvaju stari oblici brojeva od 11 do 19, npr. *duanadezte* 226, *trinadezte* 364, *chetirinadezfte* 27, 70, *petnadezte* 415, *fzedemnadezte* 427. Ti se brojevi mogu i sklanjati tako da: a) sklanja se prvi dio složenoga broja, a drugi dio (desetica) ostaje nepromijenjen, npr. *do jednogadezte leta* 361, *u petomnadezte delu* 344, *vu feztomnadezte delu* 345; b) prvi je dio neizmijenjen, a drugi se dio sklanja, npr. *do jedennadeztoga fzuoje dobe leta* 364, *u duanadezftom letu* 374. U kosim se padežima rijetko ne sklanja, npr. I *pred duanadezfte letmi* 467. Brojevi od 20 do 90 potvrđuju se oblicima *dvadeseti*, *dvadeset*, *dvajseti*; *trideseti*; *četerdeset*; *šestdeset*, npr. *duadezeti* 80, *duadezset* 152, *duajfzeti* 331, *tridezeti* 188, *cheterdezset* 117, *feztdezset* 417. Oblik *dvajseti* kajkavski je dijalektizam koji nije ušao u kajkavski književni jezik u cjelini i

u čitavu njegovu trajanju (Šojat 2009: 64). Rijetko se mogu i sklanjati, npr. *u cheterdefzeteh dneveh* 380. Od stotica i tisućica potvrđuju se: *due zto* 81, *trizto* 152, *jezero* 289, *due jezero* 81, *zto jezer* 81. Za „milijun“ potvrđuje se oblik *million* 290.

Svršeni prezent glagola *biti* potvrđuje se oblicima za – 1. lice jednine: *budem* 12, 146, *bum* 189; 2. lice jednine: *budeš* 126, 170, *buš* 101; 3. lice jednine: *bude* 49, 88, *bu* 236; 1. lice množine: *bumo* 64, 162; 2. lice množine: *bute* 42, 249; 3. lice množine: *budu* 84, 127. Valja naglasiti da kraći, stegnuti oblici nipošto nisu rijetki. Oni su u piščev jezik ušli iz živih kajkavskih govora (Šojat 2009: 73). Zanimljani nesvršeni prezent glagola *biti* glasi: *nesem, nesi, ne, nesmo, neste, nesu*, npr. *nefzem* 113, *nefzi* 288, *ne* 18, 19, *nefzu* 83. Glagol *h(o)teti* u 1. licu jednine ima pretežit oblik *hoču*, npr. *hochu* 52, 56, 61, 80, 112, a samo jednom zabilježen je mlađi oblik *hočem*, npr. *i ja hočem* 58. Valja reći da se oblik *hočem* potvrđuje u kasnijim djelima kao individualna jezična osobitost kajkavskih pisaca (Šojat 2009: 73). U 3. licu množine potvrđuje se oblik *hote* ili zanimljani *nete*, npr. *hote* 84, 92, *nete* 209. Glagol *moči* u 1. licu jednine ima oblik *morem*, npr. *morem* 14, 17, a u 3. licu množine oblik *mogu*, npr. *mogu* 29, 125. Oblik *moreju*, koji već imaju Pergošić i Vramec, a čest u pisaca s kraja 18. stoljeća (Šojat 2009:73–74) ne potvrđuje se u tekstu.

Također valja napomenuti da posve izostaju oni oblici čija se prezentska osnova u 3. licu množine ujednačila prema ostalim licima u množini, npr. *govore* 111, *grizu* 35, *lechu* 85, *piffu* 11, *szuedoche* 14, *teku* 110, *vefu* 17, *vode* 17, *vuche* 12, *zafzpe* 29.

U sljedećim primjerima ne možemo sa sigurnošću utvrditi radi li se o starome nastavku *-u* za 1. lice jednine prezenta ili o aoristu koji se javlja vrlo rijetko u glagolu *reči*, npr. *nay reku bluditi* 65, *nebefzke reku Angyele* 68, *jezfi li reku gda kay takuoga videl* 288, *ono reku dete ktero* 581. Isto tvrde i drugi istraživači Habledićeva jezika (usp. Šojat 2009: 75). Jembrih izbjegava imenovati navedene oblike ističući da je to „neka vrsta ponavljanja prethodno rečenoga.“ (Jembrih 2009: 77).

Aorist, imperfekt i pluskvamperfekt dobro se čuvaju, npr. *rekoh* 85, *hote* 534, *the* 515, *videfzmo* 527, *doidoffe* 417, *pozftaviffse* 45, *preztrafiffse* 131; *bessse* 144, *hotese* 145, *vozfse* 145, *chinyahu* 142, *ne mogahu* 149, *povedahu* 45; *bi dobro bil stimal* 278, *bessse zgubila* 421, *be zaudal* 510, *bessse ou izpelyal* 510.

Futur prvi čest je u ekscerpiranim tekstovima, a osobitost je čakavskoga i štokavskoga narječja (Šojat 2009: 81), npr. *hochu ti dati* 80, *hoches wchiti* 97, *zuerfiti fze hoche* 84, *nechete je dobiti* 42, *ofzuditi hote* 84, *hote rechi* 92. Futur drugi potvrđuje se s punim, neskraćenim oblicima, npr. *budem mogel* 12, *chovala budem* 114, *budes fzmel* 80, *chinil bude* 14, *sliffal bude* 112, *videli ne budu* 33, *budu morali* 84. U tekstu se pojavljuju i kraći oblici, npr. *pripifzaval ne bum* 100, *bus derfal* 101, *bumo popevali* 32, *videli bumo* 64, *bute mogli* 42, *feleli bute* 42.

Kondicional prvi i drugi u 1. licu jednine ima oblik *bi*, npr. *povedal bi ti* 112, a u 1. licu množine *bismo*, npr. *da bifzmo...opali* 36, *da bifzmo fze oude vezfzelili* 31.

Imperativ u drugom licu jednine i prvom, odnosno drugom licu množine tvori se pomoću nastavaka *-i*, *-emo*, *-ete* ili *-j*, *-jmo*, *-jte*, npr. *profzti* 8, *reczi* 32, *uchini* 8, *reczemo* 26, *idte* 45, *obleczete* 45; *dai* 18, *pogley* 89, *povegy* 78, *vigy* 8, *vigymo* 41.

Imperativ u trećem licu jednine i množine tvori se opisnim ili analitičkim modelom – česticom *naj* i prezentom, npr. *nay bu* 214, *nay fze kruto ponizi* 85, *nay premifzli* 70, *nay ztoi* 186, *nay budu* 157. Imperativ pomoćnoga glagola *biti* ponekad u 3. licu jednine čuva stari oblik, npr. *ne budi moya nego budi tuoya* 53, *budi to dozti* 191, *nyemu adda budi* 217. Rijetko je moguć starinski oblik i u nekih drugih glagola, npr. *dobro jutro ti Bogh day* 55. Samo se jednom potvrđuje čestica *neka* za 3. lice množine, npr. *lyudi neka govore* 335. To se najčešće tumači željom da se kajkavci približe čakavcima i štokavcima (Šojat 2009: 84). Ipak, treba nadopuniti Šojatove primjere – to su kajkavci činili i u 17. stoljeću, dakle prije Jambrešića i Gaja. Imperativ u 2. licu množine u glagola s tematskim morfemom *-i* potvrđuje se nastavkom *-ete* gdje početni samoglasnik postaje ujednačavanjem prema ostalim nastavcima *jatovskoga* podrijetla, npr. *goztete fze* 42, *hodete* 147, *posztavete ga* 45. Zanimjani imperativ upotrebljava oblike *nay* (= nemoj) i *nayte* (= nemojte), npr. *nay bluditi* 65, *nayte fzuditi* 37.

Glagolski prilozi sadašnji u jednakom omjeru čuvaju i gube završno *-i*, npr. *chudechi* 36, *govorechi* 113, *fzkerbechi* 32, *ftimajuchi* 6, *tolmachechi* 15; *lafuch* 49, *plachuch* 22, *preftimavajuch* 112, *ftimajuch* 6, *zdihavajuch* 22.

Glagolski prilozi prošli čuvaju se, ali se više ne sklanjaju, npr. *doletffi* 166, *dosedffi* 145, *opadfi* 147, *razumeufi* 24, *rexi* 19, *rekfi* 83, *zpoznaufi* 84, *videuffi* 8.

4. Zaključak

Habdelićevo *Zrcalo Marijansko* (1662) pisano je kajkavskim hrvatskim književnim jezikom koji je obogaćen fonološkim i morfološkim osobitostima štokavskoga i čakavskoga književnog jezika. Na fonološkoj razini to su: refleks *šva* > *a*, bilježenje slogotvornoga *r* kao *ar*, refleks **d' > đ* i provođenje druge palatalizacije. Na morfološkoj razini to su: V jd. imenica m. roda s nastavkom *-e*, upitno-odnosna zamjenica *što* i njezine izvedenice, uporaba futura prvog i čestice *neka* u 3. l. jd. imperativa. Od kajkavskih dijalektizama koji nisu ušli u kajkavski književni jezik u cjelini i u čitavu njegovu trajanju izdvajaju se: promjena *o* > *e*, gubitak *o* u zanimjanom glagolu *moći* u 1. l. množine, oblici brojeva *štiri* i *dvajseti* te kraći, stegnuti oblici svršenoga prezenta pomoćnoga glagola *biti*. Vinceovu tezu s početka rada držim opravdanom i napokon oprimgjenom.

Literatura

- Fuček, Ivan. 1971. Jurja Habelića Zerczalo Marianzko, *Kolo*, 3, 175–196.
- Jagić, Vatroslav. 1910. Nochmals Juraj Habelić und seine literar.(ische) Tätigkeit im XVII. Jahrhundert, *Archiv für slavische Philologie*, 31, 529–553.
- Jembrih, Alojz. 2009. *Jezična obilježja u Zerczalu Marianzkomu (1662.)*, pogovor uz pretisak istoga djela. Vukovina, Velika Gorica, Župa pohoda Blažene Djevice Marije: Gradska knjižnica Velika Gorica, 72–82.
- Jembrih, Alojz. 2009. Juraj Habelić i njegovo djelo u kroatističkim i slavističkim proučavanjima 19. i 20. stoljeća, *Kolo*, 5–6, 99–131.
- Kuzmić, Boris, Martina Kuzmić. 2007. Deklinacija brojeva dva, oba, tri i četiri u kajkavskim pravnim tekstovima od 16. do 18. stoljeća, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33, 263–288.
- Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*, Zagreb, Školska knjiga.
- Lukežić, Iva. 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 1. Fonologija*. Zagreb, Rijeka, Čavle: Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet u Rijeci, Katedra Čakavskoga sabora Grobinščine.
- Pajur, Franjo. 2008. Barokni traktati Jurja Habelića, *Kaj*, 3, 49–66.
- Stolac, Diana. 2011. Kajkavski hrvatski književni jezik, *Povijest hrvatskoga jezika. 2. knjiga: 16. stoljeće*, Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica, 189–227.
- Šojat, Antun. 2009. *Kratki navuk jezičnice horvatske. Jezik stare kajkavske književnosti*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Šojat, Olga. 1977. *Hrvatski kajkavski pisci, II. 17. stoljeće*, Zagreb: Zora – Matica hrvatska.
- Štebih Golub, Barbara. 2013. Kajkavski hrvatski književni jezik u 17. i 18. stoljeću, *Povijest hrvatskoga jezika. 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće*, Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica, 221–261.
- Vince, Zlatko. 1978. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Vončina, Josip. 1974. Habelićev stav prema jeziku, *Kajkavski zbornik – Dani kajkavske riječi Zlatar*, 15–19.
- . 1982. Stilska virtuoznost Jurja Habelića, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, 303–313.
- . 1988. *Jezična baština. Lingvostilistička hrestomatija hrvatske književnosti od kraja 15. do početka 19. Stoljeća*. Split: Književni krug Split.